

Næsholms datering – dendrokronologisk eller numismatisk?

Brugerens dilemma

Af Nils Engberg

1. Genudgravningen af broen i 1989

Da Vilh. la Cour i 1950'erne afsluttede sine gravninger på Næsholm havde man ikke muligheden for at datere *v.h.a.* den dendrokronologiske metode. Vilh. la Cours udgravning og efterfølgende publikation af undersøgelsen er på mange måder forbilledlig og af væsentlig betydning både for diskussionen om voldstedernes alder, funktion og samfundsmæssige bestyrdning samt pga. sin snævre tidsramme også for dateringen af vigtige genstandsgrupper. Det har derfor været et stadig stærkere ønske blandt middelalderarkæologer at få en præcis tidsfæstelse af Næsholms opførelse.

Efter indhentet tilladelse fra Skov- og Naturstyrelsen blev der i perioden 16-20 oktober 1989 foretaget en mindre udgravning ved voldstedet, med det formål at udtage prøver til dendrokronologisk bestemmelse fra pælebroen, der fra det faste land fører ud til voldstedet (fig. 1).

Pælene blev lokaliseret ud fra Vilh. la Cours opmåling fra 1953 (fig. 2). I den medfølgende beskrivelse gør han sig overvejelser om hver enkelt af de ialt 57 pæle, m.h.t. om de er oprindelige eller udbedringer. I 10 tilfælde optræder der pæle parvis. Vilh. la Cour ser heri 2 muligheder: enten er den ene udtryk for en udbedring, eller de er begge oprindeligt anbragt således som led i brokonstruktionen (1). Det var ønsket ved vores undersøgelse dels at få dateret de oprindelige pæle, dels at datere en eventuel udbedring.

Det var en forudsætning, at indgrebet i det fredede fortidsminde skulle være så lille som muligt. Udtagning af boreprøver fra bropillerne syntes umiddelbart at være den bedste løsning, men ville kræve den samme frilægning af pælene som var nødvendig for at skære en hel skive ud, og ville dermed give anledning til en forrådnelsesproces i pælene ned til samme niveau. Dertil kommer, at der kræves mange flere boreprøver, for at opnå samme sikkerhed som med skiveprøver. Vi valgte derfor at udtage skiver og Niels Bonde fra Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser (NNU), anslog på forhånd, at 5-10 prøver ville være tilstrækkeligt til et sikkert resultat. Heldigvis foretog vi undersøgelsen i tæt samarbejde med dendrokronologen, og da det viste sig at der til brostolper udelukkende var brugt unge træer, kunne det på stedet afgøres, at flere prøver ville være nødvendige for at få den sikre datering vi ønskede. 13 prøver blev derfor udtaget.

Der blev ikke taget prøver fra pæle, der stadig er synlige over jordoverfladen. De udvalgte pæle blev lokaliseret ved at måle sig frem ud fra Vilh. la Cours tegning, og derefter frilægge pælene ved gravning med håndkraft. Der blev frigravet ca. 0,7 x 0,7 m omkring pælene, for at få plads til med motorsav at udskære en skive (fig. 3). I første omgang blev gravet ned til det niveau, hvor Vilh. la Cour i 1953 var stoppet (fig. 4). Det markerede sig klart i fladen, men også på pælene. De var her ned til stærkt angrebne af råd. 18 pæle blev

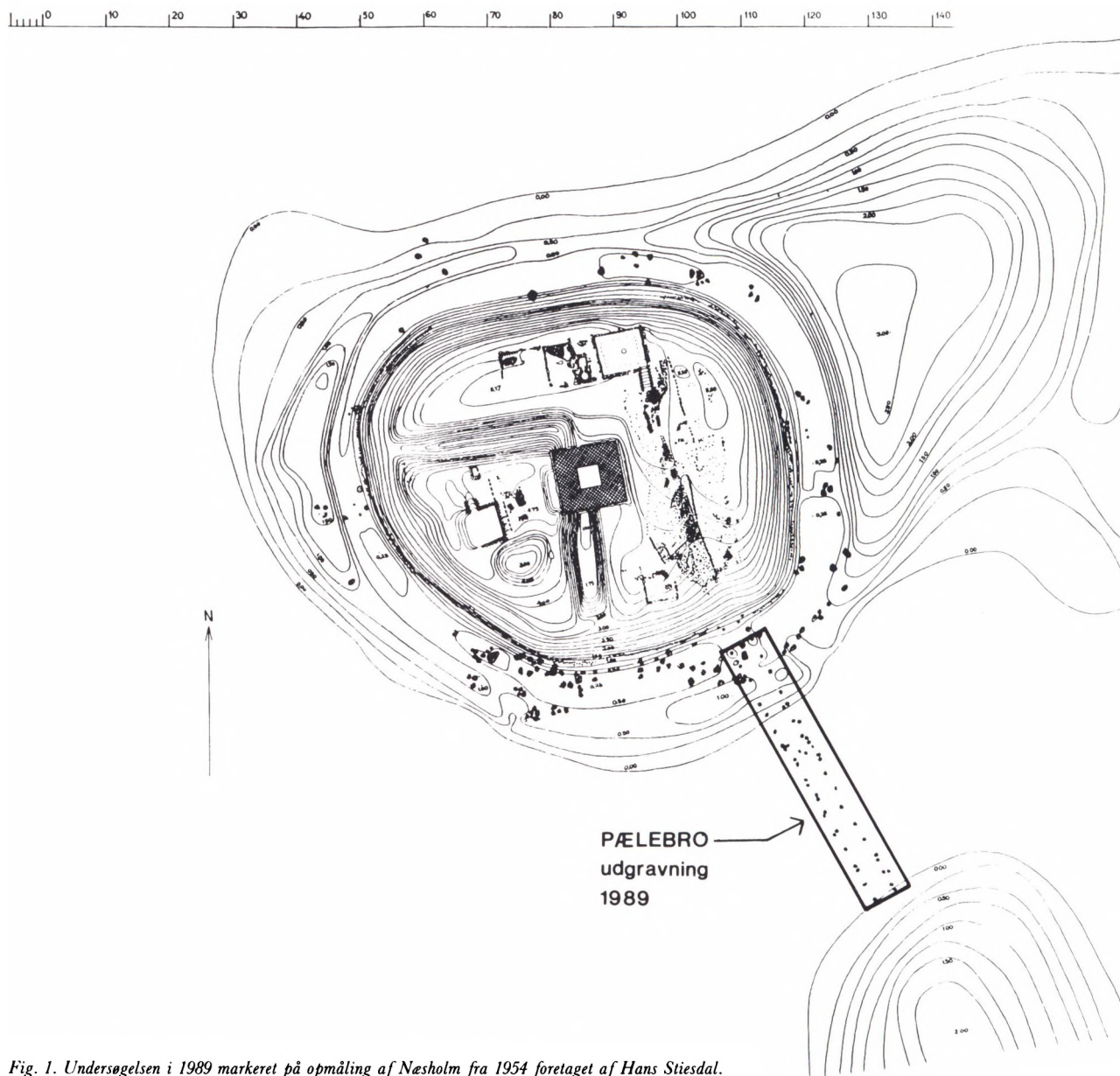

Fig. 1. Undersøgelsen i 1989 markeret på opmåling af Næsholm fra 1954 foretaget af Hans Stiesdal.

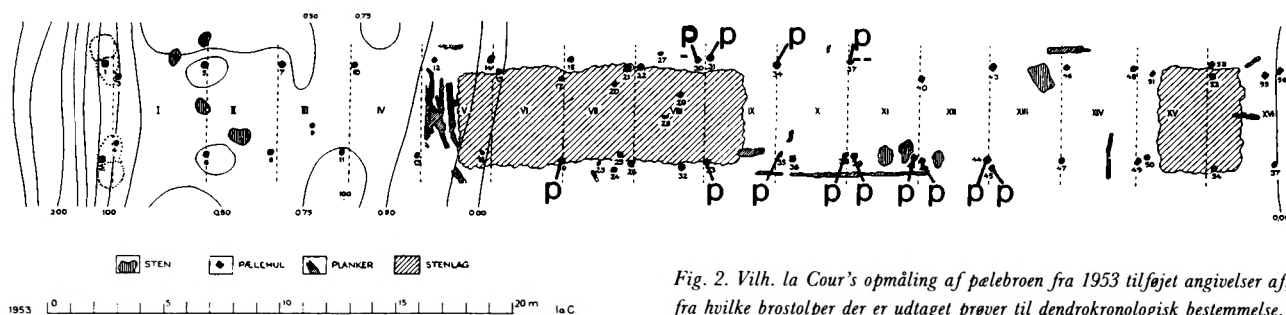

Fig. 2. Vilh. la Cour's opmåling af pælebroen fra 1953 tilføjet angivelser af, fra hvilke brostolper der er udtaget prøver til dendrokronologisk bestemmelse.

frilagt på denne måde, og blandt dem valgte vi de 13 ud. Her blev der afgravet yderligere 20-30 cm, så der kunne skæres en skive ud, hvor træet stadig var friskt.

I rapporten fra NNU konkluderes det, at af de 13 prøver kunne 11 dateres: »Ni af prøverne havde enten bark eller barkkant bevaret, hvilket gør det muligt at angive broens opførelsestidspunkt... Syv af prøverne med barkring er fældet vinterhalvåret 1278/79 e.kr. og angiver sandsynligvis byggefasen« (2). Som en forudsætning for undersøgelsen lå en snæver sammenhæng også i tid mellem opførelsen af pælebro og borg. Vi konkluderede derfor, at opførelsen af borgen Næsholm er påbegyndt i årene 1278/79. Forud for konklusionen ligger også overvejelser ud fra en nærlæsning af Vilh. la Cours udgravningsberetninger om, hvorvidt det er rimeligt at fastholde den entydige sammenhæng mellem pælebro og borg. Den nu genundersøgte pælebro har ikke nødvendigvis været den eneste end sige den første bro til voldstedet. Vilh. la Cour var ved sine udgravninger opmærksom på, at der mod øst, hvor ladegården antages at have været beliggende, også var mulighed for adgang ud til borgen. Området blev nøje undersøgt for spor af en mulig forbindelse her, men intet pegede i den retning. 2 pæle og få andre stykker træ var eneste konstruktion i og ved voldgraven mod

øst, og de havde ikke placering og dimensioner til at indgå i en broforbindelse. Heller ikke ved arbejderne rundt om den øvrige del af borgbanken traf man på noget, som bare antydede muligheden af andre adgangsforbindelser end pælebroen.

Fig. 3. Fra udgravningen i 1989. Foto: Nils Engberg.

8 af dendro-prøverne fra dette års undersøgelse var fra parvis anbragte pæle. Det viste sig, at prøven fra den ene pæl i hvert par dateringsmæssigt passede til prøverne fra de enkeltvis anbragte pæle. Den anden pæl i parret gav derimod en afvigende datering, men de 4 »afvigere« passer tilgængæld sammen i tid. Selvom der her kun er tale om 4 prøver, og usikkerheden i dateringen derfor er væsentlig større, kan det med nævnte forbehold konstateres, at pælebroen er blevet repareret i 1320. Vilh. la Cour opstillede som ovennævnt to muligheder for de parvis anbragte pæle: enten en original konstruktiv detaille eller udtryk for en udbedring. Vi kan med baggrund i vores undersøgelse konstatere, at teorien om en udbedring var den rigtige.

2. Et brugerdilemma

Det skal ikke skjules, at arkæologen var svært fornøjet med både det at have fået en sikker datering og også selve dateringsresultatet. Vilh. la Cour har nøgternt fremlagt resultaterne af selve udgravningerne på Næsholm og fremhæver gentagne gange, at »Næsholm har været overordentlig primitivt udstyret i mere end én henseende, således også hvad bygningstekniske detaljer og forifikatoriske forholdsregler angår« (3). At den »synes slet og ret at være en kombination af en borg, en herremandsbolig og en almindelig bondegård, som har fundet plads oppe på borgbanken. Midtærtårnet repræsenterer borgen, det vestlige bygningskompleks herremandsboligen, og i det nordlige genfinder vi de træk, som går igen i senere tiders bondegårde af stueherberg-typen« (4). Denne primitivitet har Vilh. la Cour noget besvær med at få tilpasset sin forhåndsopfattelse af anlægget som en kongelig fogedborg, som »i

perioden ca. 1140-1240 er blevet et vigtigt element til sikring af den indre ro og til udøvelse af kongemagtens administrative gøremål... Magtkoncentrationens fordeling i borge, der lå spredt landet over, var allerede da ved at blive tidens løsen hos os, som det for længst var blevet det i syd og vest«... Vi har endnu intet bevis for denne opfattelses rigtighed, men forhåbentlig vil kommende gravninger kunne underbygge den« (5). Vilh. la Cours forhåbninger er indtil videre ikke gået i opfyldelse, snarere tværtimod, og han står stadig alene blandt de hjemlige borgforskere med sin tanke om Valdemarstidens fogedborge. Derfor var dendrodateringen af Næsholm så tilfredsstillende. Den fik borgen til at passe fint ind i den hundredeårs periode fra 1250-1350, hvor det antages, at de tilbagevendende borgerkrigstilstande har været hovedårsag til, at langt de fleste af de små tusind voldsteder i Danmark er opført. Den gav også en langt mere tilfredsstillende forklaring på anlæggets »primitivitet« og genstandene, som Vilh. la Cour selv beskriver som værende »den rene, ubesmykkede hverdag... en hverdag, som nok har ligget over den almindelige bondes, men betydelig under, hvad man kunne vente at finde, hvor samfundets virkeligt store færdedes« (6). At tolke Næsholm som en stormands private anlæg passer bedre til de arkæologiske resultater og ligger med dateringen til 1278/79 lige for.

Lange kom vi dog ikke til at glæde os over den netop vundne afklaring. Ved et foredrag på Moesgård i foråret 1991 fremlagde Jørgen Steen Jensen sin umiddelbare holdning til mønterne fra Næsholm og den datering, der kunne udledes heraf. Navnlig de ældste mønter fra Erik Plovpenningens tid kunne man ikke komme uden om, og en datering så sen som 1270'erne var meget lidt sandsynlig. Jørgen Steen Jensens umiddelbare formodning er nu i efterfølgende artikel blevet

Fig. 4. Bropartiit frilagt ved udgravningen i 1952. Foto: John Hartmann, Nationalmuseets arkiv.

Fig. 5. Næsholm med nærmeste omgivelser og Nygård/Dræsselholm i forgrunden. Foto: Hans Stiesdal 1961.

underbygget gennem en nærmere undersøgelse af de danske fund af Erik Plovpenning-mønter og deres fundomstændigheder, og dateringen af Næsholm igen rykket tilbage til 1240'erne eller måske første halvdel af 1250'erne. Som arkæologen, brugeren af dateringerne, står man i et dilemma. To af de dateringsmetoder, vi har regnet som de mest sikre, kommer ud med en forskel på ca. 30 år. Det synes måske ikke af meget, men

er i tilfældet Næsholm af stor betydning for tolkningen og ikke en forskel – prøvematerialet/mønterne taget i betragtning – man skulle forvente. Kan forklaringen, som fremført af Jørgen Steen Jensen, ligge i en benyttelse af holmen til andet formål forud for befæstningen af den?

I forbindelse med Vilh. la Cours udgravninger blev der foretaget mosegeologiske- og pollenanalytiske ana-

lyser (7), som viste, at i middelalderen var det først i forbindelse med befæstningen af Næsholmen, at søen omkring blev skabt (fig. 5). Men der har været fugtigt, »en sump, der om sommeren antagelig har ligget tør hen, tilgroet med el« (8). Dvs. selv ikke før der blev sø har det været et sted med nem adgang. Det har desuden været nødvendigt at forhøje holmen mod vest, syd og øst for at skabe en brugbar flade, og alligevel var der et fald på ca. 2 m fra nord til syd. Den oprindelige holm har været lille med stærkt skrånende sider og synes dermed ikke egnet som et sted for hverken gård, handelsplads eller anden aktivitet, der kan have afstedkommet tabet af de 5 Erik Plovpenning mønter.

Muligheden af en ældre broforbindelse ud til borgen er tidligere diskuteret og afvist ud fra de arkæologiske iagttagelser, der kunne gøres rundt langs borgholmens ydersider. Oppe på borgen var de arkæologiske betingelser vanskelige, for »plov og harve havde overalt tumlet rundt med, hvad der lå i plovjernets dybde, brudt syld op og ødelagt store dele af vejbanen« (9). Trods denne nedpløjning burde der ved en så omfattende udgravning, som den der er blevet Næsholm til del, have været et eller andet spor, der kunne vise hen mod en anden adgang end pælebroen. Sådanne spor fremkom ikke, selvom Vilh. la Cour var opmærksom på muligheden af ældre anlæg og navnlig ældre broer. Den brolagte vej og østlængens placering er oppe på selve borgen stadig de eneste vidnesbyrd om, hvor adgangen til borgen har været.

Konklusionen ud fra det tilgængelige arkæologiske materiale ligger klar for undertegnede. Der har ikke været boplads eller anden møntafgivende aktivitet på holmen, før den blev ombygget til borg, og borgen har i hele sin funktionsperiode hørt sammen med den pælebro, vi kender. Det må stå til troende, at borgen er opført i årene 1278/79 samtidig med broen og at denne

i 1320 efter at have stået i ca. 40 år har haft behov for at blive stabiliseret med nye stolper. Konklusionen kan dog ikke med tilstedeværelsen af Erik Plovpenningmønterne og Jørgen Steen Jensens tolkning af deres betydning stå, uden at en tvivl nager. I det følgende skal derfor skitseres nogle løsningsmuligheder. Det bliver en gang på meget usikker grund, som det må blive, når man bevæger sig ind på et fagområde som numismatikken, der ikke er ens eget. Men forsøget skal alligevel gøres, forhåbentlig til gensidig inspiration.

Den første mulighed er ikke så problematisk. Oplydningerne af holmens tre sider er omtalt ovenfor. Hertil er uden tvivl medgået det materiale, som blev gravet op, da man lavede de to tværgrave på borgens vest- og østside. Men det er oplagt, at også materiale fra andre steder – og her kan man tænke på f.eks oprydninger på nærliggende gårdtomter – kan være brugt. Den hårdhændede pløjning på borgbanken kan have bragt mønter og andre genstande herfra frem i dagens lys.

Den anden mulighed er inspireret af oplysninger fremkommet ved møder blandt middelalderarkæologer. Det viser sig, at der ved udgravninger meget ofte optræder fund, som synes ældre end den øvrige fundkontext. Man har indtryk af, at der også i middelalderen har været veneration overfor ting fra ældre generationer, noget som havde særlig affektionsværdi. Måske er det også tilfældet for enkelte mønter, som herved mister deres pengeværdi, men til gengæld får værdi som »lykkesskilling«. Det ville være ønskeligt, om omfanget af disse ældre fund i udgravningerne kunne uddybes. Måske kan det i nogle tilfælde føre til, at et udgravet anlæg må omdateres, fordi det nu set ud fra de tilbageblevne genstande er yngre end tidligere antaget. De 5 Erik Plovpenningmønter, hvoraf den ene lå i et fyldlag sammen med en Erik Menved mønt, en anden i

den sydlige spærregrav 0,5 m højere i fylden end en mønt fra Christoffer II's tid, kan høre til en sådan kategori af »mønter uden pengeværdi«.

En tredje mulighed er antydnet af Jørgen Steen Jensen selv i efterfølgende artikel ved omtalen af »det ejendommelige bornholmske skattefund fra Skrivergade« nedlagt ca. 1285. Heri er også Erik Plovpenningmønter sammen med en rig variation af andre typer. Det betegnes som et »opsparingsfund«. De 302 mønter fra Næsholm er ikke et skattefund som det fra Skrivergade, men er gået tabt successivt gennem lang tids aktivitet på stedet. Måske er Erik Plovpenningmønterne kommet fra flere sådanne mindre »opsparingsfund« tilhørende forskellige af borgens beboere?

Ét forhold er metodisk generende for en ikke-numismatiker. Det er sammenligningen af øjensynlig umage størrelser, nemlig skattefund overfor en fundkontext af enkeltfundne mønter. Anden mulighed foreligger desværre ikke for Erik plovpenningmønternes vedkomne, men er det mon ikke muligt, at fremtidige fundkontexter af enkeltfundne mønter dateret af anden vej vil vise en anden og tidsmæssig større spredning, end den vi

idag ser i skattefundene? Eventuelt fordi der er tale om et både-og af de to sidste, ovennævnte muligheder.

Noter

1. la Cour 1961.
2. Bonde 1991.
3. la Cour 1961 s. 58.
4. la Cour 1961 s. 292-93.
5. la Cour 1961 s. 305-6.
6. la Cour 1961 s. 311.
7. la Cour 1961 s. 21-24, Jørgensen 1961.
8. la Cour 1961 s. 21.
9. la Cour 1961 s. 29.

Litteratur

- Bonde, N. : Dendrokronologisk undersøgelse af pæle fra voldstedet Næsholm, Ods Herred. april 1991. Beretning på Nationalmuseet.
Cour, Vilh. la : Næsholm, 1961.
Jørgensen, S : Geologisk-pollenanalytisk Undersøgelse i Forbindelse med Udgravningen af Næsholm. Excurs i Vilh. la Cour: Næsholm, 1961.